

KIND ZIJN IN EEN ASIELCENTRUM

Kansen versterken voor
gezinnen na de vlucht

KATJA FOURNIER, KAAT VAN ACKER,
DIRK GELDOLF & ANKE HEYERICK

Eerste uitgave: 2022

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.acco Uitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Carius Group

© 2022 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

D/2022/0543/92

NUR 130

ISBN 978-94-6379-918-8

EUROPEAN UNION
Asylum, Migration
and Integration Fund

Wetenschappelijk Centrum
Gezinswetenschappen

INHOUD

1. Kinderen en gezinnen in de opvang beter ondersteunen	9
1	10
2	11
3	11
4	12
5	13
6	14
7	16
8	17
2. Naar een kindvisie in cocreatie: methodologie en aanpak	21
1	22
1.1	22
1.2	22
1.3	23
2	25
2.1	25
2.2	26
3. Kindertijd en ouderschap in de opvang	29
1	30
1.1	30
1.2	30
1.3	31
1.4	32
1.5	33
1.6	34
2	34
2.1	34
2.2	35
2.3	37
2.4	38
3	38
3.1	38
3.2	40
3.3	41
4	44

4. Positieve gezinsdynamieken ondersteunen	47
1 Bewustzijn van verschillende referentiekaders	48
1.1 Gezinnen begeleiden: vanuit welk referentiekader?	48
1.2 (H)erkennen van de collectieve opvang als aparte opvoedingscontext	49
2 Welke rol hebben opvangmedewerkers bij gezinsondersteuning?	51
2.1 De nood aan gezinsondersteuning	51
2.2 Vormen van gezinsondersteuning	54
2.3 Relatie tussen ouder en kind ondersteunen	55
2.4 Positieve groepsdynamieken tussen kinderen ondersteunen	57
3 In gesprek gaan over ouderschap en gezinsdynamieken	59
3.1 Een transgeneratieel, transcultureel en transnationaal perspectief	59
3.2 Inspirerende gespreksmethodieken	61
4 Ouders en gezinnen gericht en actief ondersteunen	65
5. De (on)veiligheid van opvangcentra voor kinderen en gezinnen	69
1 Een centraal thema bij kinderen, ouders en medewerkers	69
2 Hoe ervaren kinderen en gezinnen (on)veiligheid?	70
2.1 Een continuüm van geweld	70
2.2 Een brede kijk op (on)veiligheid	72
3 Wat bepaalt (on)veiligheid in de collectieve opvang?	73
3.1 Onveilige infrastructuur	73
3.2 Relationele (on)veiligheid	76
3.3 De vele gezichten van geweld in de collectieve opvang	79
3.4 Factoren die voor geborgenheid, verbinding en vertrouwen zorgen	85
4 Meer inzetten op veiligheid	87
6. Samen werk maken van veilige opvangcentra	91
1 Voorkomen van onveiligheid en geweld	92
1.1 Een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding	92
1.2 Oog hebben voor drempels om onveiligheid te melden	93
1.3 Participatie als preventie	97
1.4 Risicoanalyses maken onveiligheid zichtbaar	99
2 Reageren op geweld	100
2.1 Signalen herkennen	100
2.2 Reageren bij en na geweld	103
2.3 Het opvolgen van gevoelige situaties als team	109
2.4 Bijzondere aandacht voor seksueel geweld	111
2.5 Gericht doorverwijzen wanneer noodzakelijk	112
3 Het taboe rond geweld doorbreken	114

7. Werken aan het psychosociaal welzijn van gezinnen	117
1 Het traumamodel	118
1.1 Wat is het traumamodel?	118
1.2 Een kritische evaluatie van het traumamodel	119
2 Een psychosociale benadering van welzijn	121
3 Een psychosociale benadering in de praktijk van de opvang	123
3.1 De voorwaarden voor een gesprek over geestelijke gezondheid	123
3.2 Directe en indirecte hulpvragen herkennen	125
3.3 Effectief doorverwijzen, of net niet?	127
3.4 Inzetten op psychosociaal welzijn	129
4 Kinderen en ouders psychosociaal ondersteunen	131
8. Schakelen en verbinden naar onderwijs en vrije tijd	135
1 Opvangmedewerkers als schakelfiguren	135
2 Onderwijs voor alle kinderen ondersteunen	135
2.1 'School is cool'	136
2.2 Samenwerkingen met scholen	137
2.3 Samen zoeken naar aangepast onderwijs	139
2.4 Kinderen ondersteunen bij hun schoolwerk	140
2.5 Schakelen en verbinden is ook ouders betrekken	141
2.6 Kinderen met specifieke leernoden	143
2.7 Transfers tussen centra vermijden	144
3 Schakelen naar spel, sport en vrije tijd	144
3.1 Vrije tijd in het centrum	145
3.2 Kindvriendelijke ruimtes in het centrum	146
3.3 Schakelen naar en verbinden met het lokale vrijetijdsaanbod	148
4 Niet altijd bevoegd, wel mee verantwoordelijk	149
9. Kind- en gezinsvriendelijk werken als opvangmedewerker	153
1 Werken in een opvangsector onder constante druk	154
1.1 Een genormaliseerde crisismodus	154
1.2 Opvangcrisissen werken door in alle opvangcentra	155
1.3 Tijdelijkheid als hypotheek	156
1.4 Worstelen met maatschappelijke ambiguïteit	157
1.5 Worstelen met institutionele ambiguïteit	158
2 Werken in een opvangcentrum	159
2.1 Personeelsbeleid in crisismodus?	159
2.2 Personeelsverloop versus duurzame relaties	160
2.3 Breed samenwerken in teamverband	160
2.4 Maatwerk versus flexibiliteit?	161
3 Bewoners en medewerkers delen (on)macht en nood aan erkenning	164

4	De nood aan steun en zelfzorg	166
4.1	De nood aan ondersteuning	166
4.2	Het belang van zelfzorg	167
5	Duurzaam inzetten op opvangmedewerkers	169
10. The ways forward... Aanbevelingen voor het beleid		173
1	Een gedeelde verantwoordelijkheid	174
2	Kindvriendelijke opvangcentra	174
3	Kinderen ondersteunen vraagt om gezinnen te ondersteunen	175
4	Infrastructuur op maat van kinderen en gezinnen	176
5	Maak van veiligheid een beleidsprioriteit	177
5.1	Een plan voor de veiligheid van kinderen en gezinnen	178
5.2	Personeelsbeleid met oog voor veiligheid	178
5.3	Interne processen en externe samenwerking	179
5.4	Omgaan met situaties van geweld en risicobeheer	180
5.5	Menselijke, beschermende en faciliterende omstandigheden	180
5.6	Monitoring van de toepassing van het veiligheidsplan	181
6	Schakelen en verbinden: organiseer een sterk netwerk rond opvangcentra	182
6.1	Nood aan geestelijke gezondheidszorg invullen	182
6.2	Sterker schakelen naar onderwijs	183
7	Hoe kindvriendelijk is het asiel- en opvangbeleid?	184
8	Zet het belang van kinderen centraal	185
Referenties		187

6. SAMEN WERK MAKEN VAN VEILIGE OPVANGCENTRA

“’s Nachts is het zeer moeilijk. We werken ’s nachts en we proberen te waken over de veiligheid van het centrum en de bewoners. We kunnen niet overal zijn. Er zijn veel dingen die we niet weten. We horen verhalen over pedofilie, verkrachting en drugs, maar we zien het niet. We kunnen niet overal zijn en dat allemaal aanpakken. We weten niet of het echt is of niet. Als we het zelf niet zien, kunnen we er niet over oordelen.”

– Nachtbegeleider

Hoe kunnen we samen de veiligheid in opvangcentra verhogen, voor kinderen en gezinnen, maar dus ook voor alle andere bewoners en voor de medewerkers? Voor vele opvangmedewerkers is veiligheid een moeilijk en gevoelig thema. Ze dragen de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van bewoners in de opvang, maar ze staan er vaak alleen voor, of met een te beperkte bestaafing. Niet zelden beschikken ze over onvolledige informatie om de situatie te kunnen inschatten en ervaren ze onvoldoende houvast en steun om te weten welke stappen ze moeten zetten.

Veiligheid is geen individuele, maar een collectieve verantwoordelijkheid, van alle betrokkenen in het opvangnetwerk én van het opvangbeleid. In dit hoofdstuk schetsen we pistes en methodieken die kunnen bijdragen aan het veilig(er) maken van de opvangcentra. In het eerste deel is de vraag hoe we onveiligheid en geweld kunnen voorkomen. Waar kunnen we stappen zetten op het vlak van preventie? Wat betekent dat voor medewerkers, voor leidinggevenden en voor de partners in het opvangnetwerk? We staan stil bij factoren die bijdragen aan preventie van onveiligheid: een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding, bewust zijn van drempels om onveiligheid te melden, participatie en risicoanalyse.

In het tweede deel ligt de focus op reageren op vormen van geweld en onveiligheid. Opvangcentra zijn immers microsamenlevingen: wat we in de samenleving zien, vinden we ook in opvangstructuren. Het dicht op elkaar leven in collectieve

opvangcentra vormt een bijkomende risicofactor. Net daarom is het nodig om adequater te kunnen inspelen op onveilige en/of gewelddadige situaties of incidenten.

De focus op kinderen en gezinnen in het hele hoofdstuk is een manier om de *sense of urgency* te vergroten. We gaan in op het (h)erkennen we van (signalen van) onveiligheid of slecht welzijn. Tijdig oppikken van signalen maakt het mogelijk om adequaat op onveiligheid in te spelen. Tot slot staan we stil bij hoe teams situaties van geweld kunnen opvolgen, en hoe ze gepast kunnen doorverwijzen.

1 **VOORKOMEN VAN ONVEILIGHEID EN GEWELD**

Een van de belangrijkste pijlers binnen veiligheid is uiteraard preventie. Kind- en gezinsgerichte opvangtrajecten en opvangcentra, met kwaliteitsvolle infrastructuur en begeleiding, zijn fundamenteel voor een preventiebeleid. Hoe kunnen nu een (kwalitatieve) begeleiding, meer participatiemogelijkheden, risicoanalyses en vormen van emotieregulatie ingezet worden als preventiemiddelen?

1.1 **EEN POSITIEF LEEFKLIJMAAT EN KWALITEITSVOLLE BEGELEIDING**

“De medewerkers hier en de assistenten zijn allemaal heel goed en heel aangenaam en respectvol, wederzijds. Maar stel voor als er een conflict gebeurt of een klein probleem gebeurt, dat wordt onmiddellijk opgelost zonder dat eigenlijk veel lawaai maakt of iedereen weet, niemand weet. Het wordt ter plaatse opgelost en dat is heel aangenaam.”

– Moeder, uit Syrië, 2 kinderen

Een van de belangrijkste preventietools ligt op het informele niveau. Het gevoel van veiligheid hangt samen met de sfeer in een opvangcentrum en met de relatie tussen medewerkers en bewoners. In de literatuur over residentiële jeugdhulp spreekt men over het uitbouwen van een positief leefklimaat ter preventie van agressie-incidenten (Levrouw *et al.*, 2018).

De mate van presentie van medewerkers is daarbij cruciaal. Nabijheid wekt vertrouwen en draagt bij aan een gezamenlijk verantwoordelijkheidsgevoel voor het alledaagse leven in het centrum. Het gaat dan om simpele dingen: hallo zeggen, de namen van bewoners kennen, vragen hoe het gaat, een praatje maken in de gang... Al deze dingen lijken op het eerste gezicht banaal, maar ze zijn voor bewoners van onschatbare waarde.

6. SAMEN WERK MAKEN VAN VEILIGE OPVANGCENTRA

“Ja, ik vind dat moeilijk om te weten hoeveel dat er niet geweten is, maar ik vertrouw ook wel deels op de bewoners: dat zij dat komen aangeven en dat doen zij ook wel als er problemen zijn. Maar dan moet je natuurlijk wel van in het begin een band creëren met de bewoners en tonen dat je er bent voor de veiligheid en niet om mensen te sanctioneren of mensen te controleren.”

– Hulpverlener

De belangrijkste manier om onveiligheid te voorkomen blijft dus actief en blijvend inzetten op vertrouwensbanden tussen medewerkers en bewoners, en werk maken van een positieve en veilige sfeer. Dat maakt het voor kinderen en andere bewoners gemakkelijker om medewerkers in vertrouwen te nemen als er iets aan de hand is. Het maakt het ook gemakkelijker voor de medewerker om veranderingen in gedrag of op fysiek vlak op te merken. Wisselend personeel, turn-overs en transfers belemmeren dat, omdat ze de continuïteit aan begeleiding verstoren. Een vertrouwensband opbouwen vraagt immers tijd en voorspelbaarheid.

Verder is het ook belangrijk dat begeleiders op een correcte manier duidelijk maken waarover ze controle hebben en waarover niet. Dat kan al heel wat onduidelijkheid en wrevel voorkomen. Daarbij aansluitend is duidelijke communicatie over de regels van het centrum essentieel. Uitleggen waarom een bepaalde regel er is, kan het begrip van bewoners voor het systeem verhogen. Ook erkennen dat leven en functioneren binnen deze setting niet altijd voor de hand ligt, helpt.

1.2 OOG HEBBEN VOOR DREMPELS OM ONVEILIGHEID TE MELDEN

DREMPELS VOOR KINDEREN

Wanneer bewoners onveilige situaties ervaren, getuige of slachtoffer zijn van geweld, dan is het niet altijd gemakkelijk om een opvangmedewerker in vertrouwen te nemen, zelfs al is er een goede relatie. Voor kinderen ligt die drempel vaak nog hoger. Schuld- en schaamtegevoelens weerhouden hen om te spreken over wat hen is ‘overkomen’ of wat ze hebben gezien. Kinderen beschikken daarenboven over een beperkte woordenschat om zich te drukken.

Zeker indien het geweld zich afspeelt binnen het gezin, kunnen kinderen angst hebben om het te melden. Ze zitten immers in een zeer kwetsbare positie, waarbij ze bang kunnen zijn voor de dader en voor de veiligheid van andere gezinsleden: zal ik of iemand anders van mijn gezin in de problemen komen als ik het meld? Ook de angst om niet geloofd te worden en loyaliteit ten opzichte van familieleden spelen mee.

Daarnaast kunnen kinderen zich ook zorgen maken over het verlies van de steun en het vertrouwen van hun familie en bij uitbreiding hun gemeenschap. Dat geldt

niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Een studie in het Verenigd Koninkrijk toont hoe vrouwen die het slachtoffer werden van seksueel en gendergerelateerd geweld door andere personen in hun gemeenschap werden aangemaand om in relaties waarin sprake was van misbruik te blijven of om erover te zwijgen. Zowel voor volwassenen als kinderen is ook de taalbarrière een grote drempel om hulp te zoeken. Vaak worden tolken uit de gemeenschap gebruikt, waardoor slachtoffers zich niet veilig voelen om hun verhaal te vertellen (Pertek *et al.*, 2021).

Soms zijn kinderen in shock en niet in staat om over het geweld of misbruik te communiceren. Een kind kan het misbruik of de mishandeling vaak niet plaatsen. Een kind denkt dat dit met hem/haar te maken heeft, of dat hij/zij het uitgelokt heeft. Schaamte en schuld weerhouden kinderen dan om te spreken. Bij langdurig geweld binnen het eigen gezin kan een kind dat 'normaliseren': het eigen gezin is immers de referentie. Het kind heeft anderen buiten het gezin nodig die de schuld bij hem wegnemen zonder de dader als mens te culpabiliseren, want daar is het kind loyaal mee verbonden.

Met al deze drempels is er absoluut nood aan nabije contactpersonen binnen het centrum, die signalen kunnen opvangen en bij wie een kind of volwassene terecht kunnen. Indien men na of tijdens de situatie van geweld eerst moet uitzoeken bij wie men iets kan signaleren, wordt het nog moeilijker om de stap te zetten. Het gaat daarbij niet alleen om individuele medewerkers die als vertrouwenspersoon kunnen fungeren, maar ook om de inbedding in duidelijke procedures binnen ieder centrum. Deze procedures lijken op dit moment in heel wat Belgische opvangcentra te ontbreken.

DREMPELS BIJ OPVANGMEDEWERKERS

Niet alleen bewoners, maar ook opvangmedewerkers ondervinden belemmeringen bij het melden van geweld. Soms zijn collega's bezorgd over medeplichtigheid. Dat is vooral het geval indien het incident of gedrag al langer bekend is, maar wanneer er in het verleden nooit iets mee gebeurde. Dan kunnen collega's ervoor kiezen om dit geweld niet te melden, want anders moeten ze toegeven al langer op de hoogte te zijn van de situatie, of zelfs (onwetend) de situatie mee mogelijk te hebben gemaakt. Denk aan een situatie waarbij een collega belooft dat het een eenmalig misverstand was en dat het niet meer gaat gebeuren, en je ervoor kiest om er daarom geen melding van te maken. Het is ook mogelijk dat opvangmedewerkers zwijgen omdat ze op het moment 'niet gehandeld' hebben omdat ze bijvoorbeeld zelf 'bevroren' waren en zich daar schuldig over voelen (zie de teamoefening *Hoe reageer ik instinctmatig bij angst?* verder in dit hoofdstuk).

6. SAMEN WERK MAKEN VAN VEILIGE OPVANGCENTRA

Verder speelt ook de angst voor reacties van managers, van andere collega's of van de bredere organisatie. Signaleren is niet vanzelfsprekend en kan weerstand oproepen. Klokkenluiders zijn vaak nog onvoldoende beschermd.

Dat alles maakt duidelijk hoe belangrijk het is dat er heldere procedures bestaan om grensoverschrijdend gedrag van bewoners of eventueel collega's discreet te melden. Deze procedures ontbreken vandaag in vele centra, ze zijn onvoldoende bekend of er is onvoldoende vertrouwen in. Daarnaast vormen ook het gebrek aan externe ondersteuning of adequate opvolging belangrijke factoren die opvangmedewerkers laten twijfelen of melden wel zin heeft. Negatieve ervaringen met de politie en jeugdzorg spelen hier zeker in mee.

“Jammer genoeg hebben we nooit, of heel traag, contact met hen gehad. Naar mijn mening is het [jeugdzorg] een dienst die erg overwerkt is. Tegen de tijd dat je contact met ze opneemt, komen ze en beweegt het niet veel. En omdat je weet dat het verloop in een centrum snel gaat: het gezin links en rechts overgeplaatst, het gezin is doorgestroomd, het gezin staat buiten, het gezin heeft positief... De actie is niet reactief genoeg en het zou goed zijn als dat meer het geval was, maar de ervaring leert dat het soms demotiverend is om jezelf wijs te maken dat dit er is. Maar ik weet heel goed dat het niet zomaar gaat, er komt geen toverstafje. En je gaat naar huis en je weet dat het kind intussen een pak slaag gaat krijgen.”

– Directeur

De traagheid waarmee de externe hulpverlening soms op gang komt, leidt tot negatieve ervaringen, maar ook de realiteit van gezinnen in opvangcentra speelt mee. Er zijn meerdere factoren die de drempel naar hulpverlening verhogen: precare verblijfsstatuten, culturele gevoeligheden of taalbarrières. Lang niet alle externe partners beschikken over ervaring met kinderen uit asielcentra.

“Maar dan de moeilijkheid om daar met andere externe hulpverleners rond aan de slag te gaan. Eén omdat een Ondersteuningscentrum jeugdzorg (OCJ), een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) daar ook niet altijd goed weet hoe zich te verhouden tot de dynamiek van aan de ene kant mensen in een precair verblijfsstatuut en het geen stappen willen zetten in die situaties, versus de acute noden die er bij één of meerdere van de gezinsleden zijn op dat ogenblik. Een tweede punt naast die signalen en vermoedens van, is het kunnen betrekken van externe hulpverleners in dit alles. Er is in België best wel een heel assortiment aan externe hulpverleners aanwezig voor allerlei gradaties van hulpvragen van gezinnen. Maar het is soms moeilijk omwille van ofwel de culturele barrière, de taalbarrière of anderzijds het precare verblijfsstatuut van mensen om die hulpverleners ook ingeschakeld te krijgen.”

– Beleidsmedewerker

Daarnaast is men soms bezorgd over het schaden van de vertrouwensband en het contact met de familie. In heel extreme situaties kunnen de familie of de kinderen ook helemaal verdwijnen.

“Ik heb in dat centrum echt schrijnende situaties gezien met een opa met twee kindjes die elke avond zat was. Toch bleven die twee kinderen hun opa supergraag zien, omdat die opa, dat was de enige vaste waarde in die hun leven. En dan zeiden ze ook van: ‘We moeten die kinderen laten plaatsen’. Dat was een extreem geval. Dat gaat niet over kleine opvoedingsondersteuning. ‘En we moeten dit en dat kan niet zo verder.’ En het CLB erbij. Dan wouden ze een aanmelding doen zodat de jeugdrechter erover moest beslissen. Hoeveel partners dat daar zijn bij betrokken, vergaderingen... En uiteindelijk als het te heet wordt onder mensen hun voeten, dan vluchten die ook gewoon. Die kinderen zijn op een bepaald moment verdwenen.”

– Directeur van een centrum

Het is belangrijk om de machteloosheid die men kan voelen in dergelijke situaties, om te zetten in acties. Daarvoor is het cruciaal om over de juiste instrumenten te beschikken om situaties goed te kunnen beoordelen én ervoor te zorgen dat er veilige ruimtes en referentiepersonen in de centra aanwezig zijn. Tegelijkertijd is het belangrijk om te beseffen dat men niet alle situaties kan oplossen binnen de centra en binnen de grenzen van de begeleiding. Blijven inzetten op ruimte voor dialoog en de nadruk leggen op het proces eerder dan op het resultaat, kan helpen om het realistisch te houden. Een luisterend oor is soms betekenisvol, zelfs zonder een concrete oplossing.

HOE REAGEER IK INSTINCTMATIG BIJ ANGST?

Soms zwijgen opvangmedewerkers omdat ze ‘niet (meteen) gehandeld’ hebben bij een incident, of omdat ze zich schamen over de manier waarop ze in eerste instantie reageerden. Deze oefening kan inzicht geven en ontschuldigend werken.

Wanneer je als opvangmedewerker getuige bent of betrokken raakt bij een incident, dan reageer je vaak in eerste instantie vanuit een overlevingsmodus. Wanneer je plots (heftige) angst ervaart, zijn drie reacties gangbaar: *fight* (vechten), *flight* (vluchten) of *freeze* (verstijven). Recent spreekt men ook van *fright* (ook spiermatig verstijven) en *faint* (flauwvallen) (Bracha, 2004).

Deze reacties maken het moeilijk om te reageren zoals je zou willen reageren. Bovendien kun je je nadien schamen over je eigen reactie en/of je schuldig voelen omdat je niet gereageerd hebt zoals je zou willen.

Elk teamlid reflecteert over de volgende vragen:

- Heb ik al een heftige angstsituatie meegemaakt, binnen en/of buiten het centrum?
- Wat is mijn F?
- Hoe voel ik mij daarbij achteraf?
- Wat helpt mij in het moment om tot mezelf te komen en uit overlevingsmodus te gaan?
- Wat helpt mij achteraf om over het geweld te praten?

Bespreek de resultaten in groep. Heb daarbij oog voor ondersteunende factoren:

- Hoe helpt dit ons elkaar te verstaan en te versterken?
- Wat hebben we nodig om situaties te bespreken en te melden?

1.3 PARTICIPATIE ALS PREVENTIE

Behalve inzetten op een positief leefklimaat en drempels wegwerken om onveiligheid te melden, is inzetten op participatie van bewoners een onderschatte preventietool. Kinderen en ouders een stem geven, heeft veel voordelen. Het maakt het gemakkelijker om pijnpunten binnen de werking bloot te leggen én bespreekbaar te maken. Samen nadenken over oplossingen kan effectief zijn en toont ook waardering en erkenning voor bewoners binnen een context waarin hun agency beperkt is. Daarnaast bestaat er een sterke behoefte bij bewoners aan erkenning, als mens en als ervaringsdeskundige.

Kinderen na de vlucht hebben ondanks hun jonge leeftijd vaak al ruime levenservaring opgedaan. Mits men rekening houdt met hun ontwikkelingsniveau en met de taal, zijn ze in staat om ook over moeilijke situaties zinvol te reflecteren en input te geven.

“Omdat ik... Ik hou van praten. Zelfs als het niet voor mij is. Als het niet voor mij is, is het voor de andere mensen achter me. Het zal helpen. Een heleboel mensen. De mensen van Fedasil zijn correct, ze moeten rekening houden met wat wij zeggen. Omdat we dit beleven. Dag in, dag uit. En... ook al zijn we hier in de opvang, en zijn we asielzoekers, in onze landen waren we mensen.”

– Moeder, uit Rwanda, 1 kind

Moeten vluchten en als gevolg daarvan gezien worden als een asielzoeker of een dossiernummer werkt vaak dehumaniserend. Participatie is een essentieel middel om bewoners weer als mens centraal te stellen en hun visie te erkennen.

VERKENNENDE WANDELINGEN MET KINDEREN DOOR HET OPVANGCENTRUM

Hoe ervaren kinderen de veiligheid in het opvangcentrum? Dat kun je te weten komen door een verkennende wandeling met kinderen door het centrum te organiseren, individueel of in groep. De kinderen worden de gids en vertellen waar ze zich fijn, veilig of net onveilig voelen en waarom. Wat zijn de spannende plekken, de verboden plekken of de aantrekkelijke plekken?

Een alternatief is om aan de kinderen te vragen om de fijne en minder fijne plekken van het centrum te tekenen. Oudere kinderen, die al voldoende ruimtelijk inzicht hebben, kun je ook een plattegrond van het centrum geven om met

kleuren aan te geven waar ze zich veilig of onveilig voelen. Kinderen kunnen hun tekening voorstellen aan jou of aan de groep.

Na het wandelen en tekenen denk je samen met de kinderen na over wat beter kan. Hoe wordt een plek veiliger? Wat is daarvoor nodig?

Deze methodiek kun je ook met andere doelgroepen (bv. vrouwen) doen. Omdat de samenstelling van de bewonersgroep van een collectief opvangcentrum voortdurend verandert, is het zinvol om dat elke zes maanden te herhalen met een ander groepje kinderen. Belangrijk is dat wat kinderen vertellen, ook wordt opgepikt en dat men kinderen op de hoogte brengt van eventuele veranderingen op basis van hun verhalen.

Tijdens het onderzoek vroegen we aan een meisje om ons rond te leiden in haar centrum, waarbij er kostbare informatie bovenkwam.

R: "We lopen, pas op dat je de beer niet wakker maakt."

I: "De beer? Waar is de beer?"

R: "Hier is de berenkelder... Dan is het een gang waar ik nog niet naartoe kan. Maar met iemand die ik ken, ja, dan mag ik gaan."

I: "Waarom kun je niet gaan?"

R: "Omdat mijn moeder me vertelde dat er veel mannen zijn. Dat is het probleem. Daarna, voor je naar buiten gaat, zie je de douches. Je opent een douche en er is niemand. Het is voor één persoon, maar als er geen sleutel is, is het voor iedereen. Er zijn veel andere kamers. Soms zijn er vrienden en soms vijanden."

I: "En waarom is hij je vijand?"

R: "Hij slaat me..."

– Meisje, uit El Salvador, 7 jaar

Interessant in het verhaal van het meisje is dat de reële wereld en de fantasiewereld een stuk in elkaar overvloeien. Dat is gebruikelijk bij jongere kinderen en het is als begeleider belangrijk om dat niet meteen als irrelevant te zien en te doorprikken, maar net even mee te gaan in het verhaal en zo het kind te helpen om haar/zijn verhaal te vervolledigen, zoals de interviewer hier doet door niet meteen aan te geven dat beren niet bestaan, maar door verder te vragen (Delfos, 2020).

Er bestaan ook heel wat andere participatiemethodieken. Een kinderraad kan men in een centrum samenroepen om ideeën af te toetsen. Een variant daarop zijn discussiegroepen, waarbij men telkens rond een ander thema werkt en kinderen aanmoedigt om in gesprek te gaan met elkaar en de begeleiders.

1.4 RISICOANALYSES MAKEN ONVEILIGHEID ZICHTBAAR

Elk centrum heeft zijn eigen omgeving, infrastructuur en interne organisatie. Het is belangrijk om op regelmatige tijdstippen een risicoanalyse te maken met het personeel en de bewoners. Hoe specifieker de analyse is gemaakt op basis van de specifieke context van een centrum hoe aangepaster de oplossingen.

HET CENTRUM DOOR EEN KRITISCHE BRIL

Het is niet altijd eenvoudig om meteen te zien waar de pijnpunten in en rondom het centrum liggen. De volgende vragen kunnen helpen om reflectief aan de slag te gaan met bewoners en om samen stil te staan bij mogelijke probleempunten.

De omgeving van het centrum

- › Hoe veilig is de verplaatsing van de school naar het centrum?
- › Is het makkelijk/gevaarlijk om het centrum te verlaten?
- › Is de omgeving van het centrum gevaarlijk voor kinderen?
- › Worden kinderen met een migratieachtergrond op school op dezelfde manier behandeld als andere kinderen?

De infrastructuur in het centrum

- › Zijn er aparte toiletten voor mannen/vrouwen/gezinnen?
- › Zijn de toiletten/douches gemakkelijk toegankelijk voor iedereen? Moeten vrouwen bijvoorbeeld eerst door een gang met alleenstaande mannen?
- › Wat zijn de geïsoleerde plaatsen in het centrum?
- › Is er overal voldoende verlichting?
- › Zijn er bepaalde ruimtes waar vaker conflicten tot uiting komen? Hoe zou dat kunnen komen?

Kindvriendelijk

- › Zijn er kindvriendelijke ruimtes in het centrum? Hebben kinderen inspraak gehad in hun ontwerp?
- › Hebben de kinderen in het centrum voldoende privacy om indien nodig discreet met hun begeleiders te kunnen praten?
- › Zijn er activiteiten voor kinderen? Hebben kinderen inspraak in het soort activiteiten dat wordt georganiseerd?

Op het relationele niveau

- › Hoe lopen relaties binnen gezinnen? Binnen en tussen verschillende culturele en religieuze groepen? Tussen jongens en meisjes? Met personeel?

Toegang tot informatie

- › Hoe gemakkelijk is het om toegang tot informatie te krijgen?
- › Is de informatie beschikbaar in verschillende talen?
- › Is er kindvriendelijke informatie over kinderrechten?

- › Is er kindvriendelijke informatie over wat er van kinderen verwacht wordt qua gedrag (afhankelijk van hun leeftijd) binnen het centrum
- › Is er toegankelijke seksuele voorlichting en informatie over seksueel overschrijdend gedrag?

Interne procedures

- › Weet iedereen hoe men moet omgaan met vermoedens van geweld (familiaal, tussen bewoners, tussen bewoners en medewerkers)?
- › Weet iedereen hoe men moet omgaan met feiten van geweld (familiaal, tussen bewoners, tussen bewoners en medewerkers)?

Elk centrum kan deze lijst verder aanpassen en aanvullen.

Gebaseerd op DEI, 2019 en eigen onderzoek

2 REAGEREN OP GEWELD

Situaties waarin sprake is van geweld, zijn vaak complex. Spanningen bouwen zich geleidelijk op en momenten van escalatie zijn niet altijd voorspelbaar. Soms is de agressie duidelijk, wanneer iemand door het lint gaat of seksueel ontoelaatbare handelingen stelt. Maar vaak zijn er grijze zones, waarbij het voor opvangmedewerkers moeilijk is om situaties juist in te schatten en de verschillende rechten en belangen correct af te wegen. Daarom is het belangrijk om meerdere perspectieven te hanteren en om indien nodig ook een beroep te doen op expertise van buitenaf. We bespreken hoe opvangmedewerkers alert kunnen zijn voor geweld in de verschillende fases: van het herkennen van signalen tot het reageren op incidenten, het bespreken van geweld in teamverband en het opvolgen en doorverwijzen.

2.1 SIGNALLEN HERKENNEN

Onveilige situaties in de opvang aanpakken of voorkomen, vereist in de eerste plaats het (h)erkennen van risico's, het oppikken van signalen of het opmerken van gevolgen. Omdat geweld vele gezichten heeft en mensen verschillend kan treffen, is dat geen eenvoudige taak. Hoe kunnen medewerkers signalen van geweld herkennen in de houding en het gedrag van kinderen en andere bewoners?

Bij directe conflicten – zoals een zichtbare vechtpartij tussen bewoners – zijn onveiligheid en geweld duidelijk; de nood aan tussenkomst en opvolging is dat ook. Maar vele vormen van geweld blijven verborgen. Feiten spelen zich af in de kamer, in sanitaire ruimtes of in een uithoek van het terrein. Zowel slachtoffers

als daders verbergen of verzwijgen vaak wat gebeurde, uit schaamte of angst. De gevolgen zijn niet altijd direct zichtbaar, maar tonen zich eerder indirect.

Mensen kunnen directe slachtoffers zijn van geweld, wanneer ze het zelf meemaken. Maar ook indirecte slachtoffers mogen we niet uit het oog verliezen, zoals kinderen die getuige zijn van geweld of die groeiende spanningen tussen ouders of andere bewoners opmerken.

Als opvangmedewerker is het belangrijk om aandachtig te zijn voor indirecte reacties en non-verbale signalen. Die hebben vaak betrekking op het niveau van hechting, gedrag, fysiek, cognitieve ontwikkeling, het reguleren van emoties en zelfperceptie (zie kader). In het bijzonder moeten medewerkers aandachtig zijn voor gedragsveranderingen. Signalen (h)erkennen is een eerste stap om noden te kunnen detecteren.

SIGNALEN (H)ERKENNEN

Als opvangmedewerker is het belangrijk om aandachtig te zijn voor signalen. Wanneer kinderen of volwassenen één of enkele van deze signalen vertonen, hoeft dat niet per se problematisch te zijn. Maar wanneer een aantal signalen samengaan met vormen van gedragsverandering is het zinvol om dat als team te bespreken. Veel van deze signalen kunnen ook op (het verwerken van) eerdere traumatische ervaringen wijzen, maar eveneens op mogelijk recenter geweld. Daarom is het belangrijk om bij voldoende indicaties in overleg te gaan met het gezin om de betekenis uit te klaren.

Moeilijkere hechting

- > moeite om anderen te vertrouwen;
- > onzekerheid over de betrouwbaarheid/voorspelbaarheid van anderen;
- > interpersoonlijke moeilijkheden;
- > sociaal isolement;
- > moeite om hulp te zoeken;
- > hangen, veel knuffelen, plakken of moeilijk gescheiden kunnen worden van ouders of andere personen.

Meer gedragsproblemen

- > slechte impulscontrole;
- > zelfvernietigend gedrag;
- > agressief gedrag;
- > opstandig gedrag;
- > vermijdingsgedrag;
- > extreme conformiteit;
- > slaapstoornissen, nachtmerries;
- > eetstoornissen;
- > reconstructie (het herhalen van) van een traumatische gebeurtenis of verleden;

- › pathologische zelfbevrediging;
- › regressie bij jongere kinderen (zich jonger gedragen dan ze zijn).

Fysieke indicaties

- › niet te verklaren blauwe plekken, schrammen of breuken, lange mouwen bij warm weer;
- › problemen met de sensomotorische ontwikkeling;
- › overgevoelig voor lichamelijk contact;
- › psychosomatische klachten;
- › toename van medische problemen;
- › coördinatie- en evenwichtsproblemen;
- › vaak of heel lang naar het toilet (mogelijk teken van vrouwelijke genitale verminking);
- › niet comfortabel kunnen zitten;
- › op korte tijd veel gewicht verliezen of aankomen;
- › gebrek aan hygiëne;
- › bedplassen nadat het kind al zindelijk was.

Moelijkere cognitieve ontwikkeling

- › moeite met opletten;
- › gebrek aan nieuwsgierigheid;
- › informatieverwerkingsproblemen;
- › moeite om zich te concentreren of een taak af te maken;
- › moeite met plannen en anticiperen;
- › leerproblemen, ontwikkelingsachterstand;
- › problemen met de taalontwikkeling.

Problematische regulering van emoties

- › gemakkelijk van streek raken en/of moeilijk te kalmeren zijn;
- › moeite met het beschrijven van emoties;
- › moeite met het kennen en beschrijven van interne processen;
- › moeilijkheden om noden kenbaar te maken;
- › dissociatie.

Negatieve zelfperceptie

- › gebrek aan een continue/voorspelbare zelfperceptie;
- › gebrekkig zelfbesef (dat te nauw of fusioneel verbonden is aan anderen);
- › verstoring van het lichaamsbeeld;
- › lage eigenwaarde;
- › schaamte en schuldgevoelens.

Bron: eigen onderzoek en The National Child Traumatic Stress Network, <https://www.nctsn.org/what-is-child-trauma/trauma-types/complex-trauma/effects>

Elk van deze signalen is een mogelijke indicatie, maar geen bewijs van mogelijk geweld. Niet iedereen reageert hetzelfde, of reageert met dezelfde intensiteit: elke persoon en elke situatie zijn uniek. Mensen kunnen deze symptomen ook

vertonen zonder slachtoffer van geweld te zijn, of ze kunnen net wél slachtoffer zijn en geen tekenen vertonen.

Geweld speelt zich vaak af in zogenaamde grijze zones, waardoor het niet altijd onmiddellijk en eenvoudig herkenbaar is. Dat maakt medewerkers bezorgd over het correct kunnen inschatten van situaties en terughoudend om tussen te komen, zeker als het gaat over het initiëren van onomkeerbare mechanismen, zoals het kind laten plaatsen buiten het gezin.

“Het spectrum van ‘Oké, het is vrij zeker dat er hier in dit gezin sprake is van intrafamiliaal geweld’ naar ‘We beginnen signalen op te pikken die ons doen vermoeden dat er sprake is van’. We merken dat het moeilijk is om daar met een van beide volwassenen, beide volwassenen over in gesprek te gaan, versus een van de volwassenen komt ons dat bij momenten ook zelf melden en gaat vervolgens terugkeren op zijn of haar stappen en het weer ontkennen. Versus een dynamiek waarvan een van beide partners mogelijk ook de andere partner en zijn kinderen wat onttrekt aan de hulpverlening, aan de contacten met begeleiding, aan deelname aan kinderactiviteiten, het schoolgebeuren heel sterk gaat afgrenzen door kinderen onmiddellijk nadat ze terugkomen van school op hun kamer moeten gaan en daar ook moeten blijven. Het omgaan met de signalen, dat dat een moeilijke is, het ook omgaan wanneer de signalen duidelijk sterker worden met partner die soms wensen daar geen stappen in te zetten. Versus dan de dynamiek dat men zich wel meer en meer zorgen begint te maken ook om de kinderen.”

– Beleidsmedewerker

2.2 REAGEREN BIJ EN NA GEWELD

Wanneer conflicten escaleren, trekken het kabaal en de atmosfeer rond incidenten zowel volwassenen als kinderen aan die nieuwsgierig zijn naar wat er precies aan de hand is. Voor sommige begeleiders is het een natuurlijke reflex om kinderen meteen weg te sturen bij dit soort situaties. Ze in ‘veiligheid’ brengen, is een ongeschreven regel.

“Iedereen, het maakt niet uit of je een kind of een volwassene bent, iedereen vindt het interessant als er geschreeuwd wordt of er wordt iemand geslagen. (...) Het eerste wat je doet is kinderen weghalen, altijd. Als er kinderen zijn, wegsturen. Maar die krijg je bijna niet weg. (...) Dat is een van de eerste dingen, je eigen veiligheid en de veiligheid van de kinderen, om die weg te krijgen, dat die niet betrokken raken bij het incident. Het liefst dat zij helemaal niets zien. Maar ja, niets is hier een geheim. Dus dat is echt het eerste.”

– Onthaalmedewerker

Toch gebeurt het geregeld dat kinderen getuige worden van of betrokken raken in een gewelddadig incident. Dat brengt heftige gevoelens met zich mee. Vaak reageren kinderen (en volwassenen) in eerste instantie vanuit een soort van overlevingsmodus (*flight – fight – freeze*-respons; zie kader p. 96). Het is op dat moment mogelijk noch

wenselijk om een diepgaand gesprek aan te gaan over wat er gebeurde. Kinderen moeten eerst de tijd en mogelijkheden krijgen om hun emoties op een goede afstand te krijgen. Vervolgens kan er ruimte komen om contact te leggen met medewerkers, andere bewoners of externe hulpverleners bij wie ze zich veilig en geborgen voelen. Pas dan komt er eventueel ruimte om te denken en te praten over het gebeurde. In de traumaliteratuur heet dat “first regulate, then relate, then reason” (Perry, 2020).

EMOTIEREGULATIE (“FIRST REGULATE”)

Begeleiders moeten na incidenten de betrokkenen en omstanders helpen om hun emoties (opnieuw) onder controle te krijgen. Emotieregulatie verwijst naar alles wat men doet om een invloed te hebben op de eigen emoties: welke emoties men voelt, hoe sterk men ze voelt en hoe men ze uitdrukt (Braet & Goossens, 2019). Incidenten brengen dikwijls heftige gevoelens van angst, kwaadheid of schaamte met zich mee. Dat kan, maar hoeft niet per se gepaard te gaan met zeer expressief gedrag zoals huilen of schreeuwen. Kinderen of volwassenen kunnen ook bevroren of zelfs afwezig lijken (zie kader Emotieregulatie bij kinderen). Het gaat dan om “turning down the volume”, om het beheersen (of ‘containen’) van deze emoties zodat mensen weer afstand kunnen nemen en de intensiteit ervan hanteerbaar wordt (Renders, 2021).

EMOTIEREGULATIE BIJ KINDEREN

Kinderen zijn al vanaf jonge leeftijd (3 – 5 jaar) in staat hun emoties te reguleren (Zeman & Shipman, 1996). De vaardigheden om dat te doen nemen verder toe in de adolescentie (Zeman *et al.*, 2006).

Tegelijkertijd bestaan er grote verschillen tussen kinderen op het vlak van emotieregulatie. Dat heeft deels te maken met kindfactoren zoals het temperament en de cognitieve ontwikkeling van een kind maar ook met de levensgeschiedenis van het kind. Na een trauma kan een kind emotionele situaties vermijden uit angst intense emoties te voelen. Bijgevolg kan het niet oefenen met nieuwe emotieregulatiestrategieën en kan het die dus niet aanleren. Sommige kinderen blijven ook ‘hangen’ in het overmatig steun zoeken bij anderen en worden niet voldoende gestimuleerd om zelf te leren met hun emoties om te gaan (Braet & Goossens, 2019).

De vaardigheden tot emotieregulatie hangen ook samen met de hechting en de familiale context. We leren emotieregulatie in het contact met onze hechtingsfiguren (zie hechting in hoofdstuk 4). Dat is de familiale socialisatie van emotieregulatie.

Morris en collega’s (2007) beschrijven drie belangrijke manieren waarop de familiale context emotieregulatie beïnvloedt. Kinderen observeren hoe ouders hun eigen emoties reguleren, kinderen internaliseren hoe ouders omgaan met de emoties van het kind (bv. hoe reageren de ouders wanneer een kind huilt om iets?) en kinderen ondervinden het emotionele klimaat binnen een gezin (bv. wordt er ruzie gemaakt en hoe worden ruzies beslecht?).

Wanneer kinderen en volwassenen bij incidenten, discussies en ruzies in opvangcentra felle emoties ervaren die ze op dat ogenblik niet zelf kunnen beheersen, dan kunnen hulpverleners helpen om deze emoties te reguleren. Dat gebeurt bijvoorbeeld door een kind te troosten dat veel verdriet ervaart of door het gerust te stellen indien het angstig is. Wat een begeleider precies kan doen, wordt sterk bepaald door het kind zelf en door de relatie tussen het kind en de begeleider. Dat is dus steeds maatwerk. Het kan helpen om een kind een knuffel te geven of naar een ouder of *sibling* te brengen voor een knuffel, het even mee te nemen en een kop warme chocola aan te bieden, het af te leiden in een actief of rustig spel, het even televisie te laten kijken of het op een geruststellende toon toe te spreken. Renders (2021) noemt dat een "Eerste Hulp kitje bij Overspoeling". We hebben zijn overzicht aangevuld met enkele strategieën uit de literatuur en uit de interviews.

EHBO(E)-KITJE VOOR EERSTE HULP BIJ OVERSPOELENDE EMOTIES (RENDERS, 2021)

Afleiding zoeken (bij overspoelende angst, verdriet, boosheid, schuld)

- > wandeling maken of iets van sport;
- > kop hete chocolade;
- > favoriete muziek luisteren;
- > spelen met een hond, kat of knuffel;
- > een strip lezen;
- > computerspelletje spelen;
- > slapen;
- > ...

(Zelf)troostende activiteiten

- > iets lekkers eten;
- > iets lezen of luisteren of kijken waar troost van uitgaat;
- > bidden of gebedsverzen opzeggen;
- > troostend beeld of troostende woorden oproepen;
- > ...

Contact zoeken met begrijpende ander die rust kan brengen of kan troosten

- > vriend(in), ouders, partner, familielid/vriend in land van herkomst bellen;
- > ...

Naming it is taming it (Lieberman et al., 2007)

- > het benoemen van de emotie en waar ze mee te maken heeft (zonder door te vragen!), helpt om er afstand van te nemen;
- > het neerschrijven van de emotie in dagboek of op smartphone.

Oefeningen die het kind of de volwassenen heeft geleerd

- > meditatie;
- > bidden;
- > mindfulness;
- > yoga;
- > ...

IN ONTMOETINGSRUIMTE VOORZIEN – PRESENTIE (“THEN RELATE”)

Om de voorwaarden te scheppen waarin kinderen of ouders over een incident willen praten, moeten er voldoende mogelijkheden tot connectie zijn. Die worden het best niet op het moment zelf gecreëerd, maar bestaan al daarvoor, als resultaat van warme begeleiding en een positief leefklimaat. Er zijn ruimtes en tijdsmomenten nodig waar kinderen of volwassenen zich veilig voelen om zorgen en ervaringen te delen. Dat kan bijvoorbeeld een kindvriendelijke ruimte zijn waarin kinderen een of meer keren per week spelen onder begeleiding. Zo groeien voor kinderen vaste contactmomenten die een basis vormen van waaruit ze moeilijke zaken kunnen uitdrukken in spel, tekenen of woorden wanneer dat nodig is.

Daarom is het zo belangrijk dat men tijd en ruimte maakt voor warme aanwezigheid bij kinderen. Het gaat dan over de manieren waarop begeleiders kinderen proberen te ontmoeten, te lezen, te ondersteunen en hun acties op de behoeften van kinderen proberen af te stemmen (Levrouw *et al.*, 2018). Hebben of maken begeleiders tijd, zin en mentale ruimte om samen te spelen met kinderen (en volwassenen), om samen televisie te kijken of om eens samen te eten? Dergelijke momenten zijn cruciaal voor het ontstaan van verbinding en vertrouwen. Het gaat niet zozeer over veel doen, maar over aanwezig zijn. Kinderen die zich vertrouwd voelen bij een begeleider, zullen ook sneller naar hem of haar toestappen wanneer ze zich niet goed voelen. Wanneer men dat contact ad hoc moet leggen na een incident, loopt dat veel moeilijker.

IN GESPREK GAAN OVER HET INCIDENT (“THEN REASON”)

Lang niet elk kind kan of wil in gesprek gaan over een incident. Sommige kinderen zijn (nog) niet voldoende gereguleerd of voelen zich niet voldoende veilig in het contact met een begeleider om het gesprek aan te gaan. Voor andere kinderen kan het ongewoon of ongepast voelen om over het gebeurde te spreken. Binnen de westerse cultuur verwacht men van slachtoffers van negatieve gebeurtenissen dat zij emotioneel ventileren om te verwerken wat hen is overkomen. Dat wordt ook wel ‘psychologische debriefing’ genoemd. Het onthullen van intieme verhalen binnen of buiten de familiekring kan echter vreemd zijn voor mensen uit andere culturen. Trachten te vergeten of zwijgen kan juist een manier

zijn om elkaar te beschermen en voor elkaar te zorgen (De Haene *et al.*, 2012; Groeninck *et al.*, 2019; Van Acker *et al.*, 2022).

Het is belangrijk om het kind niet te forceren. Je kunt wel laten weten dat je er bent en dat je wilt luisteren, of eventuele vragen die het heeft wilt beantwoorden. Indien een kind aangeeft te willen praten, is het belangrijk om actief te luisteren, en is er een veilige ruimte nodig waarbinnen men naar het kind kan luisteren. Geïnspireerd door Martine Delfos (2020, p. 73-100) schetsen we vijf voorwaarden voor effectieve gespreksvoering met jonge kinderen.

VIJF VOORWAARDEN VOOR EFFECTIEVE GESPREKSVOERING OVER (ON)VEILIGHEID MET KINDEREN

1. Wees aandachtig voor lichaamstaal

Wees van bij de start van het gesprek aandachtig voor je eigen lichaamstaal en die van het kind. Als je wil dat een kind iets vertrouwelijks vertelt en controle ervaart over het gesprek, dan is het belangrijk om je in je lichaamshouding bescheiden op te stellen ten opzichte van het kind. Dat kan onder andere door op de grond te gaan zitten, te hurken of een lage(re) stoel voor jezelf te voorzien.

Hou er rekening mee dat oogcontact niet voor alle kinderen aangenaam is. In sommige culturen is het een teken van een gebrek aan respect en voor sommige kinderen voelt het erg bedreigend aan. Verplicht kinderen dus niet om je aan te kijken en kijk zelf ook niet voortdurend en indringend, maar wel voldoende om te communiceren dat je luistert en om de non-verbale communicatie van het kind te lezen. Uit het non-verbale gedrag kun je afleiden of het kind zich op zijn/haar (on)gemak voelt. Blijf tijdens het hele gesprek ook aandachtig voor de lichaamstaal. Stop tijdig het gesprek als je ziet dat het kind erg ongemakkelijk of overstuur is en respecteer het als een kind niet verder willen praten ("Vind je het genoeg zo? Oké, dan stoppen we ermee. We praten later nog wel eens verder, want ik wil nog meer weten over...").

2. Stel het kind op zijn of haar gemak

Probeer het kind actief gerust te stellen en te bemoedigen. De stap om een situatie van geweld te melden, of bezorgdheden over een situatie of incident te uiten, is zelden eenvoudig. Aanmoedigingen zoals "Ik ben blij dat je het vertelt" kunnen waardevol zijn. Laat weten dat je naar het kind wil luisteren en dat je wil weten hoe zij of hij de gebeurtenissen heeft ervaren: "Alles wat je zegt is oké, als het maar is zoals jij het voelt (of vindt)." Zo maak je duidelijk dat er geen 'goede' of 'foute' antwoorden zijn, maar dat je als begeleider echt de gevoelens van het kind wil kennen. Ook metacommunicatie – communicatie over de communicatie – kan helpen om angst voor een gesprek weg te nemen en om contact te maken ("Misschien vind je het moeilijk om over die ruzie met X te praten. Dat is ook niet leuk.") Zo communiceer je empathie voor datgene wat moeilijk te delen is en help je het kind om zich veilig te voelen.

3. Luister naar wat een kind zegt en laat een kind weten dat het mag zwijgen

Uit onderzoek blijkt dat kinderen ervaren dat volwassenen vaak maar gedeeltelijk in hun beleving geïnteresseerd zijn (Kiili, 1999, in Delfos, 2020). Als hulpverlener hebben opvangmedewerkers soms de neiging om direct en veel door te vragen naar dingen die volgens hen belangrijk zijn voor het welzijn van het kind, zoals het functioneren op school. Daarbij verliezen ze soms uit het oog wat het kind zelf belangrijk vindt. Stem eerst en vooral af op wat en hoe het kind wil vertellen. Laat het kind bijvoorbeeld toe om vanuit fantasie of met een schijnbaar ongeloofwaardig verhaal iets weer te geven. Laat het kind praten en delen wat en hoe het zelf wil en probeer daarbij aan te sluiten.

Voor jongere kinderen is het niet duidelijk dat het gesprek over één onderwerp dient te gaan. Ze wisselen makkelijk van onderwerp en associëren vaak. Geef een kind de tijd en ruimte om tot de essentie te komen. Als je de draad kwijt bent, schakel je over op metacommunicatie ("Ik ben bang dat ik niet begrijp wat je mij wilt vertellen. Wil je het mij uitleggen?").

Daarnaast is het voor jonge kinderen ook belangrijk dat je laat zien dat wat ze zeggen ook effect heeft. Kinderen hebben soms de indruk dat volwassenen almachtig zijn en al weten wat ze denken, waardoor het dus niet nodig is om te vertellen ("Als je me niet gezegd had hoe jij je voelde bij die ruzie had ik het niet geweten. Nu weet ik beter hoe ik je kan helpen.").

Doordat jonge kinderen soms uitgaan van de alwetendheid van volwassenen kunnen ze bang zijn om iets doms of verkeers te zeggen, of kunnen ze veel informatie weglaten in de veronderstelling dat je die toch al hebt. Het is daarom belangrijk om aan te geven dat je belangstelling hebt in wat ze vertellen, maar nog niet helemaal kunt volgen ("Dat gaat te snel voor mij. Vertel eens wat meer.").

Bij aarzeling kunnen gemeende, ondersteunende opmerkingen een kind motiveren om verder te gaan in het gesprek ("Ik heb er echt iets aan dat je me dit vertelt"). Het kan ook helpen om expliciet je (goede) bedoelingen te verwoorden ("Maak ik je verdrietig met deze vraag? Ik wil je niet verdrietig maken, maar ik wil graag begrijpen... Als je het vervelend vindt, dan hoef je niet te antwoorden, maar ik vind het wel fijn als je het wel kunt.").

Dwing een kind nooit tot praten als je ziet dat het niet wil. Het kan zijn dat het er nog niet aan toe is om erover te praten of bang is voor eventuele consequenties. Wees verder ook zeer duidelijk over jouw positie en dan vooral over het beroepsgeheim. Leg uit dat je misschien bepaalde informatie moet delen om zijn/haar veiligheid te waarborgen.

4. Probeer spelen en praten te combineren

Jonge kinderen hebben veel energie en zijn beter in staat tot multitasken dan volwassenen. Bovendien gaan moeilijke gesprekken met spanning gepaard en moeten kinderen die spanning ergens in kwijt kunnen. Dat kan verbaal, maar is voor kinderen vaak makkelijker door fysiek te bewegen. De ontwikkelingspsychologie leert dat kinderen jonger dan acht jaar spelen en leren niet als verschil-

6. SAMEN WERK MAKEN VAN VEILIGE OPVANGCENTRA

lende activiteiten zien. Verschillende auteurs (Delfos, 2020; Borgers, de Leeuw & Hox, 2000) suggereren daarom dat een interview of hulpverleningsgesprek met een kind het best als een spel of in combinatie met spel kan verlopen. Als volwassene is het echter niet eenvoudig om spelen en praten te combineren. Wanneer je de draad kwijt bent of wanneer je het gevoel hebt dat het spel meer in beslag neemt dan het gesprek, kun je dat gerust signaleren “Wij zijn zo druk aan het spelen dat je niet hoort dat ik wil weten... Even stoppen, vertel eerst even...” Idealiter is het spel of de activiteit niet zo cognitief veeleisend, belangrijk of interessant dat het alle mentale ruimte opsloort.

5. Zorg dat het kind na het gesprek tot zichzelf kan komen

Na een moeilijk gesprek heeft een kind tijd nodig om weer tot zichzelf te komen. Voor kinderen betekent dat meestal spelen om stoom te kunnen afdalen en de adrenaline kwijt te raken die tijdens het gesprek is aangemaakt. Soms zijn kinderen daarbij liever alleen. Dan is er vaak behoefte om even te vergeten door letterlijk afstand te nemen. In andere gevallen hebben ze liever contact. Dan is er dikwijls behoefte aan troost en geborgenheid of zijn ze bang om alleen te zijn met hun gedachten en gevoelens. Troost kan door een simpele aanraking (indien je aanvoelt dat dat kan) of door troostende woorden uit te spreken. Wat ook vaak helpt is om even te wandelen en de overgang te maken naar iets dat je ziet of iets banaals als afsluiting van het gesprek. Zorg er dus ook het best ook voor dat je een gesprek niet vlak voor het slapengaan of voor het eten inplant.

2.3 HET OPVOLGEN VAN GEVOELIGE SITUATIES ALS TEAM

Als er vermoedens bestaan van een gewelddadige situatie, dan is het belangrijk dat men die vermoedens kan delen met de referentiepersoon, de manager en/of het team van begeleiders, afhankelijk van het interne protocol van het centrum. Vervolgens kan men als team bekijken hoe men gevoelige situaties zal opvolgen. Een van de instrumenten die men kan gebruiken bij veiligheidsplanning is het model van Signs of Safety. In dit model reiken we nog een aantal tools aan voor specifieke situaties van seksueel geweld.

SIGNS OF SAFETY

Signs of Safety is een krachtig model dat men in een team kan gebruiken om situaties te beoordelen en mogelijke oplossingen aan te geven. Deze methodiek vertrekt vanuit een krachten- en veiligheidsanalyse, met een scherpe focus op de veiligheid van het kind. De bedoeling is om kinderen centraal te stellen bij onderzoek en besluitvorming. Kinderen krijgen alle kansen om met hun ideeën te komen, voordat de hulpverlening voorstellen doet of eventueel oplegt. Men streeft naar volledige betrokkenheid van de familie en het netwerk. Alles wordt gedaan om het kind in staat te stellen een leven te leiden waarbij het blijft behoren tot de familie, cultuur en gemeenschap van herkomst.

Dit model stelt ons in staat om niet alleen te focussen op problemen, maar ook op wat wél goed loopt zodat het grotere geheel in beeld komt. Signs of Safety kan men gebruiken om de situatie van een gezin waarbij sprake is van geweld te beoordelen. Het kan helpen bij de begeleiding van een van de gezinsleden (zowel individueel als in teamverband), maar het is eveneens nuttig wanneer men een veiligheidsplan wil maken met korte en (middel)lange doelstellingen en mogelijke oplossingen. Men kan het gebruiken samen met het gezin of met kinderen (zie kader).

DE TWAALF UITGANGSPUNTEN VAN SIGNS OF SAFETY

1. Respecteer gezinnen als mensen die het waard zijn om mee te werken.
2. Werk samen met de persoon, niet met de mishandeling.
3. Erken dat samenwerking mogelijk is, ook daar waar dwang vereist is.
4. Erken dat elk gezin signalen van veiligheid vertoont.
5. Hou de focus vast op veiligheid.
6. Leer de wens van het gezin kennen.
7. Ga op zoek naar details.
8. Richt je op kleine veranderingen.
9. Verwar details van de zaak niet met oordelen.
10. Bied keuzes aan.
11. Beschouw het gesprek met een gezin als platform voor verandering.
12. Beschouw de praktijkbeginselen als een streven, niet als een aanname of een veronderstelling.

Bron: <https://www.jeugdhulp.be/signs-of-safety/signs-of-safety/signs-of-safety-in-detail> & Haedens (2014)

Aansluitend kan men **de score-oefening als tool** gebruiken in een team. Daarbij maakt een team(lid) de inschatting van een situatie waarrond bezorgdheden bestaan en kleeft er een cijfer op een schaal van 1 tot 10 op, waarbij 1 'zeer gevaarlijk' is en 10 'zeer veilig'. Dat cijfer is niet absoluut, maar helpt om de situatie deels te objectiveren. Hulpverleners zijn vaak geneigd om te bekijken hoe een situatie naar een spreekwoordelijke 10 kan gaan en dus hoe de situatie zo snel mogelijk zo veilig mogelijk kan worden. Situaties van geweld zijn echter zelden eenvoudig, waarbij een scala aan factoren een rol speelt. Net daarom is het belangrijk om te bekijken hoe men de score met één cijfer kan verhogen. Hoe kan men situaties stap voor stap veiliger maken? Men deelt dit proces op in kleine, haalbare doelen.

Tegelijk kan men Signs of Safety ook gebruiken als alarmsignaal: indien de situatie verslechtert, vormt het een extra maatstaf om te bekijken welke stappen men kan zetten of welke externe hulp men moet inschakelen.

2.4 BIJZONDERE AANDACHT VOOR SEKSUEEL GEWELD

Vluchtelingen lopen risico op seksueel geweld door soldaten of bendes tijdens oorlogssituaties in het land van herkomst, tijdens de vlucht door smokkelaars of anderen en na aankomst door medebewoners of personeel (Keygnaert *et al.*, 2012). Seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag verdienen meer aandacht, leerden ook onze interviews (zie hoofdstuk 5). Het is belangrijk dat men daarbij niet enkel aan meisjes en vrouwen denkt; ook jongens en mannen krijgen ermee te maken. Gelukkig bestaan er heel wat tools en rapporten die aanknopingspunten bieden om daar in opvangcentra aan de slag te gaan. We schetsen kort enkele ervan.

HET SENSOA-VLAGGENSYSTEEM

Situaties waarin sprake is van seksueel gedrag zijn niet altijd eenvoudig in te schatten. Wanneer is er sprake van aanvaardbaar gedrag en wanneer van grensoverschrijdend gedrag? Sensoa ontwikkelde daarom het Sensoa-vlaggensysteem: een methodiek voor begeleiders van kinderen, jongeren en volwassenen om seksueel gedrag bespreekbaar te maken, correct in te schatten en gepast te reageren.

Het vlaggensysteem helpt om tot een goed overwogen reactie te komen na het toepassen van zes criteria op een concrete situatie. De methodiek wil een tegenwicht geven tegen emotionele of paniekerige reacties, maar ook tegen onverschilligheid. Zes criteria helpen om een situatie in te schatten: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkelings- of functioneringsniveau, context en impact. Op basis daarvan kan men seksueel gedrag indelen in vier categorieën van ernst. Die krijgen verschillende kleuren van vlaggen: groen, geel, rood of zwart. Sensoa geeft vormingen over de toepassing van het model. Een handboek beschrijft hoe je aan de slag kunt gaan met het vlaggensysteem (Sensoa, 2022).

LEESTIPS

Waar vind je meer informatie?

- Fagardo, B. & Zonderman, M. (Red.) (2020). *Seksualiteit, seksueel geweld en jongeren met een vluchtverhaal. Welke tools en pistes zijn er voor de toekomst?* Brussel: Platform Kinderen op de vlucht. <https://www.kinderenopdevlucht.be/files/files/rapports/Seksualiteit-seksueel-geweld-en-jongeren-met-een-vluchtverhaal-19-juni-2020.pdf>
- Voor meer informatie over omgaan met jongens en mannen die seksueel geweld hebben meegemaakt, zie: UNHCR (2012). *Working with men and boy survivors of sexual and Gender-based violence in forced displacement*, <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/6560.pdf/>

- De website over seksuele gezondheid, beschikbaar in 14 talen (laagdrempelig en audio-versie): <https://www.zanzu.be/nl/home>
- Een bewoner doorverwijzen. In Zorgcentra na Seksueel Geweld kan een slachtoffer de volgende zorg krijgen:
 - Medische zorg: zowel verzorging van verwondingen en letsels als onderzoeken en behandeling van allerlei fysieke, seksuele of reproductieve gevolgen.
 - Psychische zorg: zowel een luisterend oor als ook uitleg over wat normale reacties zijn na een schokkende gebeurtenis, advies over hoe je daarmee kunt omgaan, alsook verdere begeleiding bij een psycholoog.
 - Een forensisch onderzoek: het vaststellen van letsels, onderzoeken van sporen van de pleger, verzamelen van bewijsmateriaal voor als een slachtoffer klacht wil neerleggen.
 - Klacht neerleggen bij de politie indien gewenst, met behulp van speciaal opgeleide zedeninspecteurs.
 - Opvolging nadien: zowel medische follow-up voor eventuele medicatie of voor letsels, als psychische opvolging bij het verwerkingsproces van het gebeurde.
 - <https://www.seksueelgeweld.be/zorgcentra-na-seksueel-geweld-wat-voor-wie-waar>

2.5 GERICHT DOORVERWIJZEN WANNEER NOODZAKELIJK

Heel wat situaties kan men in een opvangcentrum oplossen. Maar soms kan het toch nodig zijn om de jeugdhulp en/of politie in te schakelen. In sommige gevallen is het nodig om kinderen die betrokken waren bij geweld, door te verwijzen naar gespecialiseerde diensten. Afhankelijk van hun leeftijd en maturiteit moet men kinderen betrekken bij beslissingen over wat er na een melding of een aanval gebeurt. De veiligheid en het belang van het kind moeten daarbij steeds centraal staan. Nadat in de onmiddellijke beschermingsbehoeften is voorzien, kunnen zij behoefte hebben aan psychologische steun op langere termijn.

Belangrijk bij doorverwijzingen is dat kinderen niet telkens opnieuw hun verhaal moeten vertellen. Zorg ook binnen het centrum dat kinderen zo weinig mogelijk hun verhaal moeten herhalen. Dat kan door één aanspreekpunt aan te stellen: de individuele begeleider van het gezin, een medisch begeleider of een andere begeleider met wie het kind een vertrouwensband heeft.

Er bestaan verschillende scenario's die kunnen helpen om te bepalen of een doorverwijzing nuttig en/of noodzakelijk is. De basisvoorwaarde voor een doorverwijzing is dat men de noden van de persoon niet intern kan beantwoorden. De oefening rond de gezinsondersteuningspiramide (zie hoofdstuk 5) kan helpen om dat te verkennen.

In ernstige situaties is doorverwijzing noodzakelijk, zeker wanneer kinderen of andere bewoners potentieel gevaar lopen op ernstige schade.

SPREEKPLICHT EN DOORVERWIJZINGSPLICHT

Er bestaat soms een aarzeling om ernstige situaties te signaleren. Wanneer kan het en wanneer moet het? Objectieve informatie kan een houvast geven om interne procedures te bespreken waarbij het mogelijk nodig is om politie en/of justitie erbij te halen.

- Er bestaat aangifteplicht op basis van artikel 30 van het Strafwetboek: "Ieder die getuige is geweest van een aanslag, hetzij tegen de openbare veiligheid, hetzij op iemands leven of eigendom, is eveneens verplicht daarvan bericht te geven aan de procureur des Konings, hetzij van de plaats van de misdaad of van het wanbedrijf, hetzij van de plaats waar de verdachte kan worden gevonden."
- De bijzondere aangifteplicht van artikel 29 van het Strafwetboek stelt dat ambtenaren verplicht zijn om misdrijven aan te geven aan de gerechtelijke autoriteiten: "Iedere gestelde overheid, ieder openbaar officier of ambtenaar [en, voor de sector van de gezinsbijslag, iedere meewerkende instelling in de zin van de wet van 11 april 1995 tot invoering van het handvest van de sociaal verzekerde] die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of van een wanbedrijf, is verplicht daarvan dadelijk bericht te geven aan de procureur des Konings bij de rechtbank binnen wier rechtsgebied die misdaad of dat wanbedrijf is gepleegd of de verdachte zou kunnen worden gevonden, en aan die magistraat alle desbetreffende inlichtingen, processen-verbaal en akten te doen toekomen."
- Het bestaan van een noodtoestand is een rechtvaardigingsgrond om het beroepsgeheim te mogen opheffen. Deze mogelijkheid bestaat in de rechtspraak, maar er is geen wettelijke basis voor. Men kan dat voor alle misdrijven inroepen, wanneer een aantal cumulatieve voorwaarden strikt zijn vervuld. Ten eerste moet er een onmiddellijke noodzakelijkheid bestaan en dus daadwerkelijk gevaar dreigen. Dit gevaar moet "zeker, actueel, ernstig en noodzakelijk" zijn. Ten tweede moet de waarde die in gevaar is minstens even belangrijk zijn als of belangrijker zijn dan het beroepsgeheim. Fysieke en seksuele integriteit worden beschouwd als belangrijkere waarden dan het beroepsgeheim. Ten laatste moet het schenden van het beroepsgeheim het laatste redmiddel zijn: de persoon kan niet op een andere manier beschermd worden.

Bron: Strafwetboek en <https://www.rechtspositie.be/werkmappen/beroepsgeheim>

HOE VOLLEDIG IS DE SOCIALE KAART VAN JE OPVANGCENTRUM?

Het is essentieel om te weten op wie je een beroep kunt doen voor externe hulp. Zorg er dus ook voor dat je als team de sociale kaart van de omgeving van het opvangcentrum kent én dat de informatie actueel is. Zorg ervoor dat je als team weet wie de volgende types hulpverlening of ondersteuning aanbiedt in de omgeving:

- eerstelijnsdiensten;
- politie – parket;
- agentschap opgroeien;
- vertrouwenscentrum kindermishandeling;
- zorgcentra na seksueel geweld;

- › juridische hulpverlening;
- › CLB;
- › gezondheidszorg;
- › geestelijke gezondheidszorg;
- › steun voor huisvesting bij het verlaten van het centrum;
- › vluchthuizen (enkel mogelijk na positieve beslissing);
- › gratis luister- en chatdiensten;
- › gespecialiseerde diensten voor genderkwesties;
- › culturele bemiddelaars.

3 **HET TABOE ROND GEWELD DOORBREKEN**

Getuigenissen over gevoelens van onveiligheid en reële confrontaties met onveiligheid en/of geweld kwamen voor in heel wat interviews in alle onderzochte centra, zowel met kinderen en ouders als met medewerkers. De interviews en de bijeenkomsten van het lerend netwerk in ons onderzoek, maar ook de vormingen rond veiligheid, fungeerden soms als een ‘therapeutische uitlaatklep’, een veilige ruimte om de problemen en de eigen vragen en handelingsverlegenheid te bespreken.

Tegelijk werd duidelijk dat onveiligheid in opvangcentra nog te vaak onder de radar blijft. Bewoners zijn bang om zaken te melden. Ze voelen zich zeer loyaal ten opzichte van eventuele dader(s) of vinden geen aanspreekpunten in het centrum. Medewerkers houden gevoelens van onveiligheid soms voor zichzelf.

Situaties worden in de opvangpraktijk geregeld gedoogd zolang ze niet ‘echt’ escaleren. Procedures om met meldingen om te gaan zijn onvoldoende duidelijk of bekend. In het dagelijkse management van een centrum is er vaak te weinig ruimte en zijn er dikwijls te weinig middelen om op gevoelens van onveiligheid in te spelen. We gaven in dit hoofdstuk een aantal handvatten om geweld en onveiligheid vaker te voorkomen, signalen sneller op te pikken, structureler op incidenten te reageren en situaties beter op te volgen als team.

Tegelijk is duidelijk dat deze materie de mogelijkheden van individuele opvangmedewerkers en van individuele opvangcentra deels overstijgt. Er is in het hele opvangnetwerk een meer systematische aanpak nodig om asielcentra tot meer veilige omgevingen te maken: voor kinderen en hun gezinnen, voor de andere bewoners en voor de opvangmedewerkers. Daarom is er nood aan een kind- en gezinsvriendelijk veiligheidsbeleid en een kind- en gezinsvriendelijke visie in de opvangcentra, met aangepaste en gestandaardiseerde procedures en middelen om de veiligheid van kinderen te garanderen. Hoe dat kan, schetsen we bij de beleidsaanbevelingen in het slothoofdstuk.